

Śladami faryzeuszy i saduceuszy

Wśród oponentów misji Jezusa znaleźli się faryzeusze i saduceusze. Mateusz opowiadając epizod o żądaniu znaku z nieba, skierowanym do Jezusa, rozpoczyna go słowami: „Przystąpili do Niego faryzeusze i saduceusze, i wystawiając Go na próbę, prosili o ukazanie znaku z nieba” (Mt 16,1). Ewangelści kreślą wizerunek duchowych przywódców Izraela jako ludzi, którzy domagają się nadzwyczajnego znaku, a jednocześnie zamykają oczy na wiele cudów Jezusa. Utało się przekonanie, że faryzeusze i saduceusze są zawsze sprzymierzeńcami w ich wrogości do Jezusa. Przedstawiani są jako adwersarze i kontestatorzy nauczania Nauczyciela z Nazaretu. Tymczasem źródła biblijne i pozabiblijne każą nam oczyścić ów obraz z nalotu tradycji i dostrzec, że obydwa stronnictwa jeszcze większą niechęć żywiły do siebie nawzajem niż do samego Jezusa. Kim byli faryzeusze? Jaka jest ich historia? Jakimi mieli poglądy? Kiedy na religijnej scenie Izraela pojawiło się stronnictwo saduceusów? Co oznacza nazwa ugrupowania? Jaką rolę rzeczywiście odegrali faryzeusze i saduceusze w religijności Żydów? Poszukajmy odpowiedzi na kartach Biblii i nie tylko.

Żydowskie stronnictwa religijne czasów Jezusa

Józef Flawiusz, żydowski historyk piszący w I w. po Chr., mówi zasadniczo o „trzech filozofiach”: „Są bowiem u Żydów trzy rodzaje uprawianej filozofii: zwolennicy jednej zwą się faryzeuszami, drugiej - saduceuszami, a trzeciej - esseńczykami. Ci ostatni cieszą się opinią wielce świątobliwych” (*De bello judaico* 2,119). Judaizm, jako religia pozbawiona dogmatów w chrześcijańskim rozumieniu tego słowa, sprzyjał powstawaniu różnych ugrupowań o charakterze religijnym, które niejednokrotnie odznaczały się pewnym stopniem politycznego zaangażowania. Największe, jak się powszechnie przypuszcza, wpływy na kształt instytucji religijnych i na myśl teologiczną judaizmu w czasach Jezusa mieli faryzeusze. Mniej wpływowi byli saduceusze, w których gronie znajdowało się wielu arystokratów. Flawiusz wspomina także o esseńczykach, których najprawdopodobniej utożsamiać należy z mieszkańcami osiedla Qumran nad Morzem Martwym. Specyficzną rolę odgrywali również uczeni w Piśmie, zwani niekiedy skrybami. Stosunkowo niewielu zwolenników, za to bardzo radykalnych w swych poglądach, zrzeszał ruch skupiony wokół zelotów i sykaryjczyków. Polityczne nastawienie cechowało także herodian. Mniej znani są mieszkający w Egipcie terapeuci, którzy prowadzili życie zbliżone do monastycznego. Ewangelie i Flawiusz wspominają także Jana Chrzciciela, który kierował radykalne wezwanie do nawrócenia do swoich współczesnych. Różnorodność ugrupowań i przyjmowanej przez nie teologii tworzy bogatą panoramę religijnych grup judaizmu pierwszych dziesięcioleci po narodzeniu Chrystusa.

Plejada ugrupowań i stronnictw jest więc przebogata: są tu faryzeusze i uczeni w Piśmie, są saduceusze i herodianie, jest miejsce dla zelotów i zwolenników Jana Chrzciciela, sykaryjczycy istnieją obok esseńczyków czy terapeutów. Nie można jednak twierdzić, iż judaizm „był podzielony” na ugrupowania. Większość pobożnych Żydów nie była ani faryzeuszami, ani saduceuszami, ani nie należała do innych ugrupowań. Byli wyznawcami religii, którzy ulegali silniejszym lub słabszym wpływom, argumentacjom i poglądom głoszonym przez członków poszczególnych ugrupowań, nie znaczy to jednak, że całkowicie się z nimi utożsamiali.

Ruch faryzejski

Flawiusz wspomina o istnieniu faryzeuszy już za czasów Jonatana (161-143 przed Chr.), należy więc datować powstanie stronnictwa na połowę II stulecia przed Chr. Największe wpływy w życiu politycznym i religijnym mieli w latach 135-63 przed Chr. Kiedy na arenie politycznej Palestyny pojawili się Rzymianie, ich rola znacznie zmalała, nie zeszli jednak całkowicie ze sceny politycznej.

Nazwa ugrupowania pochodzi od hebrajskiego słowa „oddzielony”, „odseparowany”. Jej rodowód nie jest znany, najczęściej jednak uważa się, że przylgnęła ona do tych, którzy oddzielali się od innych niezwykle silnym przylgnięciem do Prawa Starego Testamentu. Rzeczywiście bowiem faryzeusze zwracali ogromną uwagę na zachowanie przepisów Prawa w każdym szczególe. Sądzi, że Bóg dał Mojżeszowi nie tylko Torę, ale także tradycję ustną, przekazywaną z pokolenia na pokolenie. Faryzeusze pełni byli nadziei na indywidualne przetrwanie: człowiek po śmierci zmartwychwstaje w swym własnym ciele i wciąż posiada duszę nieśmiertelną, która zasługuje na szczęście w niebie lub potępienie w piekle, w zależności od doczesnych poczynań. Wierzyli więc w sąd ostateczny i wieczną nagrodę lub potępienie po śmierci. Uznawali także istnienie aniołów, czemu zdecydowanie sprzeciwiali się saduceusze.

Narodziny rabinizmu

W łonie samego faryzeizmu za czasów Chrystusa dają się zauważyć dwie tendencje, reprezentowane przez szkoły dwóch sławnych rabinów: Hillela i Szammaja. Pierwsi byli bardziej liberalni, drudzy bardziej konserwatywni. Niektórzy byli w stanie wyliczyć ponoć trzysta punktów niezgody pomiędzy obiema frakcjami faryzeizmu. W 90 roku po Chr., a więc w 20 lat po zburzeniu świątyni jerozolimskiej przez wojska Tytusa, faryzeusze zbrali się na synodzie w Jamni (Jabne) nad Morzem Śródziemnym, by poszukiwać nowego kształtu religii pozbawionej sanktuarium. Właśnie wtedy faryzeusze zaczęli nazywać się rabinami. Ewangelie przedstawiają faryzeuszy głównie jako adwersarzy Jezusa, z którymi toczy On spory dotyczące postów, dziesięcin, czystości rytualnej i szabatu. Były to te same kwestie, które zaprzętały umysły pierwszych rabinów. Rozpowszechniła się lista 613 przykazań wyjętych z Tory, z których każdego należało skrupulatnie przestrzegać. Zaczęły powstawać komentarze do Prawa, dając początek literaturze rabinackiej, spetryfikowanej później na kartach Miszny i Talmudu. To właśnie faryzeusze wyznaczyli nowy bieg religii pozbawionej instytucji świątynnej.

W kręgu saduceuszy

Nazwę ugrupowania niektórzy wywodzą od Sadoka, kapłana o znacznych wpływach politycznych za czasów Dawida (2Sm 15,24), inni zaś wolą odwołać się do hebrajskiego przymiotnika *saddiq*, „sprawiedliwy”. Stronnictwo powstało niemal jako współczesne narodzinom faryzeizmu, a więc w II w. przed Chr. Saduceusze chętnie akceptowali rzymski reżim, który pozwalał im utrzymać ich polityczny i społeczny status. Z tego powodu nie mogli cieszyć się licznym poparciem mas ludności żydowskiej. W większości wywodzili się z wyższych warstw społecznych. W zasadniczych punktach podzielali wierzenia powszechnego judaizmu: Bóg wybrał Izraela, a Izraelici winni są posłuszeństwo Prawu. W przekonaniu saduceuszy Bóg nie interweniuje (bądź czyni to bardzo rzadko) w bezpośredni sposób ani w wielkie wydarzenia historii, ani w osobiste życie człowieka. Dobro i zło, pomyślność i nieszczęście zależą w przeważającej mierze od woli człowieka. Wspomniany Józef Flawiusz zanotował: „Saduceusze stanowiący drugi zakon, w ogóle nie uznają losu, a Bóg według nich jest poza możliwością czynienia jakiegokolwiek zła lub nawet oglądania go. Utrzymują, że ludzie mogą czynić wybór pomiędzy dobrem a złem i tylko od woli każdego z nich zależy, czy pójdzie jedną czy drugą drogą. Odrzucają jednak nieśmiertelność dusz, odbieranie kary lub nagrody w Hadesie” (*De bello judaico* 2,164).

Odrzucając wiarę w nieśmiertelność dusz, negują tym samym zmartwychwstanie i sąd ostateczny. Nie przyjmują innych pism Biblii Hebrajskiej (czyli Starego Testamentu) poza Pięcioksięgiem. Odrzucają również całkowicie tradycję ustną. Z tego właśnie powodu Flawiusz kieruje przeciw nim ostrze swej krytyki: „Teraz pragnę wyjaśnić tylko, że faryzeusze przekazali ludowi pewne przepisy zaczerpnięte z tradycji przodków, które nie zostały zapisane w Prawach Mojżeszowych i z tego powodu odrzucają je saduceusze; ci bowiem uważają, że prawomocne są tylko te ustawy, które zostały zapisane, natomiast nie trzeba zachowywać ustaw pochodzących z tradycji poprzednich pokoleń. Na tym tle doszło między dwoma stronnictwami do dysput i poważnych sporów, w których saduceusze, pozbawieni jakichkolwiek wpływów wśród ludu, mieli za sobą tylko ludzi zamożnych, podczas gdy faryzeusze cieszyli się poparciem mas (*Antiquitates judaicae* 13,297). Wiele przepisów prawnych, przekazywanych ustnie przez faryzeuszy, było akceptowanych przez saduceuszy jedynie dlatego, że znajdowały one wystarczające uzasadnienie w Pięcioksięgu. Stronnictwo nie odrodziło się po zburzeniu świątyni. W II połowie I stulecia zniknęło z religijnej sceny Izraela.

Jezus wobec faryzeuszy i saduceuszy

Ewangelie synoptyczne przedstawiają faryzeuszy i saduceuszy jako oponentów i adwersarzy Jezusa (np. Mk 12,18; Mt 22,23; Łk 20,27). Autorzy materiału ewangelicznego wydają się niemal nie zwracać uwagi na różnice pomiędzy doktrynami i sposobem życia faryzeuszy i saduceuszy, lecz jedynie podkreślają niechęć członków obydwu stronnictw do nauczania i osoby Jezusa. A przecież różnic było wiele. Faryzeusze wierzyli w zmartwychwstanie, przez co byli bliżsi w poglądach Jezusowi. Saduceusze odrzucali zmartwychwstanie ciała, możliwość przetrwania duszy po śmierci,

a także sąd i karę lub nagrodę pośmiertną. Faryzeusze wierzyli, że Bóg prowadzi historię zbawienia, saduceusze zaś odrzucali wiarę w Opatrzność; wszystko zależy od woli człowieka, Bóg zaś nie ingeruje w losy świata. Faryzeusze przyjmowali Prawo, Proroków i Pisma, saduceusze zatrzymywali się jedynie na Pięcioksięgu. Faryzeusze zachowywali tradycję ustną, zwaną także „tradycją starszych”, którą całkowicie odrzucali saduceusze. Nauczanie Jezusa zdecydowanie bliższe jest poglądom faryzejskim niż saducejskim. Stąd też pomiędzy Jezusem a faryzeuszami nie zawsze panowały wrogie relacje. To właśnie faryzeusza o imieniu Nikodem, podczas nocnej rozmowy Jezus przekonywał o miłości Boga: „Tak bowiem Bóg umiłował świat, że Syna swego Jednorodzonego dał, aby każdy, kto w Niego wierzy, nie zginął, ale miał życie wieczne” (J 3,16).

